

Tijana Ćuk

Od kreiranja identiteta do stvaranja zvezda

Mediji su odigrali ogromnu ulogu u određivanju subjekta naročito u drugoj polovini XX veka. Pojedinaac u masovnoj kulturi počinje da se menja i gradi svoj identitet pod njenim uticajem. Ovaj uticaj je očekivan; ono što je začuđujuće jeste da u velikom broju slučajeva individua ima potrebu da se na neki način pojavi u medijima da bi potvrdila svoju egzistenciju. Mehanizam potrebe za identifikacijom individue posredstvom medija nedvosmisleno vodi ka stvaranju zvezde. Ovde ćemo pokušati da razjasnimo fenomen zvezde kao alternativne mogućnosti konstituisanja ontološkog kredibiliteta individue putem medija.

Pokušaj određivanja individue kao subjekta predstavlja posebnost filozofije modernog doba. Moglo bi se reći da ona nije puko prepoznavanje čoveka kao subjekta, već da ona sama čovekovu suštinu preobražava, pri čemu on postaje subjekat. Reč 'subjektum' predstavlja prevod starogrčkog pojma υποκειμενον (hipokeimenon). Ovaj termin označava ono što "ispred leži", što kao temelj sve sabira. U trenutku kad čovek postane subjekt, on postaje biće koje kriterijum istinitosti i izvesnosti saznanja traži i nalazi u sebi samome.

U sedamnaestom veku, Dekart je učinio veliki korak u pokušaju konstituisanja subjekta. "Mislim, dakle postojim" (Cogito, ergo sum) jeste tačka na kojoj je Dekart "uspeo" da obezbedi supstancijalnost subjektu. Ovaj uspeh nije bio potpun, jer je supstancijalnost subjekta (*res cogitans*) uspostavljena, ali samo u zavisnosti od najviše supstance, boga. Samo njegovom intervencijom Ja koje misli postaje subjekat.

Devetnaesti vek se završio Ničeovom (Nietzche) tvrdnjom da je bog mrtav. Iako mnogi nisu poverovali u to, nešto se promenilo u statusu subjekta. Subjektat nije više imao boga kao osnov svog konstituisanja te je postojala opasnost da se supstancijalnost raspadne. Jedan od puteva koji individua bira ne bi li ponovo zadobila autoritet sebe kao subjekta, jeste okretanje ka medijima. "Mislim, dakle postojim" sad se menja u "Pojavljujem se na TV, dakle postojim."¹ Ono *mislim* menja se u *pojavljujem se na TV*. Promena koja se desila subjektu koji živi u dvadesetom veku je, moglo bi se reći, supstancijalna. Ono što je bitno jeste pojava, dakle nikako sumnja, negacija postojećih predrasuda i kritičko preispitivanje matematičkih istina. Ovo poslednje je Dekart koristio kao metod dolaska do najviše tačke za koju je verovao da se ne

¹ Ovde, naravno, nemamo nameru da se ograničimo samo na televiziju kao mogućnost pružanja potvrde egzistencije određene individue. Ista Dekartova misao može se formulisati tako da umesto televizije imamo radio ili štampu. U drugoj polovini dvadesetog veka, televizija je postala najuticajniji medij, te smo zato izabrali ovu formulaciju kao paradigmu.

može podvrći daljoj sumnji. Ta tačka je situacija same sumnje, samog mišljenja. U trenutku dok sumnja, Ja postoji.² Ovo Ja postoji pre svega kao stvar koja misli, a ne kao stvar koja se pojavljuje. Ovaj pojavni karakter Dekart bi pre pripisao *res extensa* (stvari koja se prostire). Prelaskom od "Mislim, dakle postojim" na "Pojavljujem se na TV, dakle postojim" subjekat je promenio atribut koji ga je određivao: umesto misaonog postao je subjekat koji se pojavljuje. U svakom slučaju, individui nije bilo toliko bitno da "zadrži" svoj atribut koliko joj je bilo bitno da ima garant svog postojanja.³ Taj garant individua više nije mogla naći u bogu, kao što je činila ne samo u racionalističkoj već i u srednjovekovnoj epohi, te se stoga okrenula medijima. Sâm karakter glavnog autoriteta preko koga pojedinac kreira svoj identitet utiče i na njegove attribute. Dok je bog bio poslednji garant njegove supstancijalnosti čovek je bio stvar koja misli. Sada, kada su taj garant mediji, čovek postaje stvar koja se pojavljuje (na TV).

Proces stvaranja zvezda iako je otpočeo još krajem šesnaestog veka, s prvim operama, svoju pravu ekspanziju doživljava s razvojem mas-medija. Mehanizam kojim individua sebe prepoznaje kao takvu posredstvom medija utiče na stvaranje zvezda. Potreba za pojavljivanjem ili bilo kakvom vrstom prisustva u mas-medijima se potiskuje i modifikuje u poistovećivanje s pojedinim medijskim ličnostima. "Zvezda je rođena" kada se maksimalan broj individua identifikovao s njom. Uspostavljanje (biranje) "paradigmatskog subjekta" zamenjuje zahtev za konstituisanje pojedinačnih subjekata.

Ovaj "paradigmatski subjekat", odnosno zvezda, nije samo sredstvo lične identifikacije za pojedinca već i sopstvene projekcije. Fenomen zvezda u mas-medijima Edgar Moren (Edgar Morin) naziva *modernom mitologijom*.⁴ Zvezde mas-medija su moderni olimpijci. Oni, poput grčkih bogova, poseduju božansku i ljudsku prirodu i njom "... obezbeđuju stalni protok između sveta projekcije i sveta identifikacije".⁵ Moren govori o specifičnom obliku sinkretizma koji je prisutan u masovnoj kulturi. Ovaj sinkretizam teži da ujedini dva sektora, sektor stvarnog i sektor imaginarnog. On se obezbeđuje specifičnim karakteristikama ta dva činioca. Oblast stvarnog teži da se približi imaginarnom dajući prednost svemu onome što u stvarnom životu podseća na roman ili san.⁶ Sve informacije koje su deo stvarnosti zadobijaju romaneskne elemente. Paradoksalno, ili možda nužno da bi sinkretizam bio ostvarljiv, u imaginarnom preovladava ono što bismo nazvali realizmom; tj. prednost imaju romaneskni elementi koji deluju kao stvarnost. "Masovnu kulturu nadahnjuje ova dvostruka igra imaginarnog koje podražava stvarnost i stvarnog koje se kiti bojama imaginarnog."⁷

Susret između stvarnog koje teži da se okiti imaginarnim i imaginarnog koje ima pretenziju da deluje stvarno, rađa zvezde,

²Videti René Descartes *Meditacije o prvoj filozofiji* u Edmund Husserl *Kartezijske meditacije*. Izvori i tokovi, Zagreb 1975. Na ovom mestu nećemo se baviti detaljnijom analizom Dekartovog postupka konstituisanja *res cogitans* jer to prevazilazi ciljeve ovog rada.

³Ne zaboravimo da je i Dekartu bio potreban garant - bog koji mu je, poput *deus ex machina*, poslužio da 'spase' supstancijalnost subjekta koja se teško mogla održati zbog metoda koji je koristio (metod hiperboličke sumnje).

⁴Videti Edgar Moren, *Duh vremena I*, BIGZ, Beograd 1979.

⁵Isto, str. 129

⁶Isto, str. 41

⁷Isto, str.41

odnosno moderne olimpijce i on čini njihovu prirodu polubožanskom. Olimpijci su i filmske zvezde, sportski šampioni, slavni umetnici, kraljevi. Njihovi "obožavaoci" se identifikuju sa njihovom čovečanskom stranom (uobičajeni životni usponi i padovi) i dive se njihovoj natčovečanskoj prirodi koju bi i oni sami želeli da, makar delimično, poseduju. Zvezde tako postaju heroji-uzori. Oni žive onaj život koji bi njihovi obožavaoci želeli da žive. Oni su ostvarenje mita. Tako moderni olimpijci počinju da zamenjuju nekadašnje uzore: roditelje, nacionalne junake, vaspitače. Oni učestvuju u intervjuima, dobrotvornim priredbama, izložbama, emisijama na televiziji i radiju. Moren uočava da oni povezuju tri sveta: svet imaginarnog, svet stvarnosti (informacija) i svet saveta i normi. Posredstvom zvezda masovna kultura ispoljava ne samo mitološke, već i praktičke moći. Moren sasvim očekivano zaključuje: "U ovom smislu je nadindividualnost olimpijaca srž moderne individualnosti."⁸

Masovna kultura je spojila estetsko, mitologiju i praksu. Pod pritiskom informativne realnosti i potrebe za identifikacijom, zvezde nisu pravi bogovi već samo polubogovi koji se nalaze izvan religije. Mitološki uzlet je onoliko veliki koliko "obožavaoci" mogu da polete. Ovakvo povezivanje mitologije i polubožanske prirode zvezda ide u prilog našoj tezi da je vera u mas-medije toliko velika zato što je oslabila vera u autoritet boga. Moderni Olimp, iako se ne nalazi u religiji, produkt je ne samo estetske već i religijske svesti subjekta dvadesetog veka. Dvostruka priroda zvezda je "...analogna teološkoj dvostrukoj prirodi boga-junaka u hrišćanskoj religiji".⁹

Počev od tridesetih godina dvadesetog veka, fenomen filmske zvezde se razvija zajedno sa srećnim završetkom filma, *happy end-om*¹⁰. Savremeni gledalac se polako identifikuje sa glavnim junakom (koga uglavnom tumači filmska zvezda) koji postaje njegov *alter ego* i on ne želi da njegovo *drugo ja* strada. Film se završava srećnim krajem koji se vezuje za trenutak uspeha i sreće. *Happy end* apsolutizuje trenutak, uspostavlja novi estetsko-realistički modus koji je po svojoj osnovnoj strukturi zamena za spas kroz veru. Ova apsolutizacija i ovekovečenje trenutka zamenjuje ostvarenje čovekove težnje ka besmrtnosti i odgovora hedonizmu savremene civilizacije. "Masovna kultura je embrion religije ovozemaljskog spasenja, ali joj nedostaju obećanje besmrtnosti, svetost i božanstvo da bi se pretvorila u religiju. Lične vrednosti koje veliča – ljubav, sreću, ispunjenje sebe – slabe su i prolazne..."¹¹ Zato olimpijci i nisu pravi bogovi već smrtnici kao i mi.

Nova formulacija Dekartovog "Cogito, ergo sum" na ovom nivou subjektivnosti koja sebe identifikuje i formira prema "paradigmatском subjektu", zvezdi, bila bi "Fingo, ergo sum" ("Zamišljam, dakle postojim"). Ovakvu formulaciju nalazimo i kod Petera Sloterdajka (Peter Sloterdijk)¹², ali u sasvim drugom kontekstu. (Naime, on je koristi da bi potvrdio egzistenciju umetnika u samom činu umetničke produkcije.) Smatramo da ona i ovde može naći svoje mesto da bi nam pomogla da

⁸Isto, str. 131

⁹Isto, str. 129

¹⁰Masovna kultura se *happy end-om* naročito udaljava od duge tradicije koja potiče od grčke tragedije i nastavlja se španskim pozorištem Zlatnog veka, s elizabetanskom dramom, francuskom klasicističkom tragedijom i s melodramom epohe nemog filma.

¹¹Isto, str. 204

¹²Peter Sloterdijk, *Mislilac na pozornici*. "Veselin Masleša", Sarajevo 1990. str. 124

objasnimo kompleksan odnos identifikacije i projekcije između pojedinca ("obožavaoca") i zvezde. Subjekt, koji je potisnuo potrebu *pojavlivanja* na medijima da bi potvrdio svoju egzistenciju, zadovoljava se time da *zamišlja* da je on sličan određenoj medijskoj zvezdi i da može u svom privatnom životu da ostvari ono što je ona ostvarila na visinama Olimpa.

Literatura:

Edgar Moren, *Duh vremena I i II*, BIGZ, Beograd 1979.

René Descartes, *Meditacije o prvoj filozofiji u Kartezijanskim meditacijama* (Husserl, E.), Izvori i tokovi, Zagreb 1975.

René Descartes, *Osnovi filozofije*, Zagreb 1951.

Mihail Epštejn, *Postmodernizam*, Zepter Book World, Beograd 1998.

Peter Sloterdijk, *Mislilac na pozornici*, "Veselin Masleša", Sarajevo 1990.